

Ғ.Т. Телебаев, С.М. Аралбай*

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.
*e-mail: saken_aralbai@mail.ru

РЕЙТИНГТЕР УНИВЕРСИТЕТ ДАМУЫНЫҢ ИНДИКАТОРЫ РЕТІНДЕ

Мақалада авторлар әлемнің ең беделді университеттерінің білім берудегі сапасын анықтайды. Басты мақсат әлемдік университеттердің арасындағы бәсекелестіктің әртүрлі деңгейдегі өлшемдерін анықтай отырып, еліміздегі университеттердің сапасын мүмкіндігінше осы деңгейге жеткізу. Жоғары оқу орындарының стандарты бойынша кез келген университеттерге қойылып отырған төмендегідей талаптар ғылымның бүгінгі қоғамымызға қаншалықты маңызды және қажет екендігін көрсетеді. Сондықтан да еліміздің білім беру саласы бұл өлшемдерге мойынсұну арқылы ғылыми жетістіктерден әлемдегі өз орнын анықтайды.

Интернеттегі ақпарат көздері арқылы бірнеше рейтингтердің нәтижесін салыстыра отырып, Қазақстанның жоғары оқу орындарының білім берудегі сапасы мен деңгейі бағаланды. Нәтижесінде, Қазақстан жоғары оқу орындарының әлем университеттері арасындағы білім берудегі сапасы мен деңгейі анықталды, сонымен қатар әртүрлі өлшемдер бойынша әлемге танымал жоғары оқу орындары ретінде үздіктер қатарынан көріну үшін университеттердің професор-оқытушылар құрамына тынымсыз еңбек етуге тура келеді. Қазақстан бүгінгі таңда университеттердің білім берудегі даму дәрежесі және оның әлемдік білім беру кеңістігінде интеграциялануы бойынша Ресейден кейінгі екінші орынға ие. Сондай-ақ, осы мәселенің түйінін шешуге авторлар тарапынан идеялар ұсынылады.

Түйін сөздер: рейтинг, білім беру, сапа, университет, оқытушы.

G.T. Telebayev, S.M. Aralbay*

L.N. Gumilyov Eurasian national University, Kazakstan, Nur-Sultan
*e-mail: saken_aralbai@mail.ru

Ratings as an Indicator of University Development

In this article the authors define the quality of education in the most prestigious universities in the world. The main goal is to bring the quality of universities in the country as far as possible to this level defining various criteria of competitiveness between world universities. The following requirements for any university by the standards of higher education institutions show how important and necessary science is for modern society. Therefore, the country's education sector determines its place in the world from scientific achievements, based on these criteria.

Comparing the results of several rankings through Internet sources, the quality and level of education of universities in Kazakhstan were assessed. As a result, the quality and level of education of higher educational institutions of Kazakhstan among the universities of the world were determined, and also one has to work for the professors and teaching staff of universities in order to be among the best according to various criteria of world famous universities. The authors emphasize that today Kazakhstan ranks second after Russia in terms of the level of development of universities in the field of education and its integration into the global educational space (according to the analysis of ratings). Ideas from the authors will also be proposed to solve the problem.

Key words: rating, education, quality, university, teacher.

Ғ.Т. Телебаев, С.М. Аралбай*

Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, Казахстан, г. Нур-Сұлтан
*e-mail: saken_aralbai@mail.ru

Рейтинги как индикатор развития университета

В статье авторы анализируют качество образования в самых престижных университетах мира согласно рейтингам. Главная цель – довести качество университетов в стране по возможности к этому уровню, определяя различные критерии конкурентоспособности между мировыми университетами. Следующие требования, предъявляемые к любым университетам по стандартам высших учебных заведений, показывают, насколько важна и необходима наука для

современного общества. Поэтому сфера образования страны определяет свое место в мире от научных достижений, опираясь на эти критерии.

Сравнивая результаты нескольких рейтингов (Шанхайского рейтинга, QS рейтинга, THE, U.S.News рейтинга) посредством интернет-источников, оценены качество и уровень образования вузов Казахстана. В статье собраны данные о рейтингах высших учебных заведений Казахстана среди университетов мира, а также трендах, на которых нужно фокусироваться профессорско-преподавательскому составу университетов для того, чтобы выступить в числе лучших по разным критериям всемирно известных вузов. Авторы подчеркивают, что сегодня Казахстан занимает второе место после России по уровню развития вузов в сфере образования и его интеграции в мировое образовательное пространство (согласно анализу рейтингов). Также предложены рекомендации авторов для решения проблемы повышения рейтингов.

Ключевые слова: рейтинг, образование, качество, университет, преподаватель.

Кіріспе

Ақпарат пен технология үстемдік еткен қоғамда бірінші орында ғылым тұратындығы түсінікті жағдай. Дегенмен, ғылым мемлекетке өз пайдасын тигізу үшін онымен жүйелі түрде айналысу қажет. Жүйелі айналысу барысында білім беру ошақтары, оның ішінде жоғары оқу орындары басты маңызға ие екендігін көруге болады. Осы мәселеге байланысты қазіргі таңда Қазақстан мемлекетінің жоғары оқу орындары әлемдік университеттермен салыстырғандағы деңгейі және білім беру жүйесіндегі әлемдік стандарттар бойынша қойылатын талаптардың өлшемдері қандай болмақ деген сауалдар орын алады. Осы сауалдарға жауап ретінде жиырмадан астам рейтингтердің ішінен ең маңызды деген төрт рейтинг (Еуропа агенттіктері – THE және QS, АҚШ – U.S.News және Азия – Шанхай рейтингі немесе ARWU) көрсеткіштеріне сүйене отырып, мемлекетіміздегі жоғары оқу орындарының әлемдік білім беру жүйесіндегі деңгейі анықталды.

Мемлекетіміздегі жоғары оқу орындарының әлемдік білім беру жүйесіндегі деңгейін анықтаудағы мақсат адамзатқа ортақ ғылым мен оның жемісі жаңа технологияларды игерудегі, тудырудағы өз шамамыз бен үлесімізді көру. Сол арқылы қазіргі жаһандану үдерісінен өз еншіңді иелену және оның иіріміне жұтылып кетпей, өз ұлттық болмысыңды сақтап қалу.

Зерттеу жұмысының мақсаты мен міндеттері

Қазіргі технология қоғамын ғылымсыз елестету мүмкін емес дүние екендігі барлық адамзатқа түсінікті мәселе. Ал ғылымның кеңістігін қалыптастыруда жоғары оқу орындарының алар орны, деңгейі мен сапасы қоғамымыздың басты өлшемі болып та-

былады. Осы мақсатта әлемдік жоғары оқу орындарының жетістіктеріне назар аударатырып, еліміздегі университеттердің деңгейін рейтинг көрсеткіштері арқылы анықтау. Басты міндет еліміздегі жоғары оқу орындарының рейтинг көрсеткіштеріндегі әлсіз тұстарын уақыт оздырмай жою және жаһандық үдерістің ғылым саласындағы көшінен кенжелеп қалмау.

Зерттеу жұмысындағы әдістер

Білім сапасын және оны жүзеге асыратын жоғары оқу орындарының деңгейін тексеретін әлемге танымал агенттіктердің рейтингтік көрсеткіштерін пайдалана отырып, салыстырмалы талдау әдісі қолданылды. Алынған нәтижелерді синтездеу арқылы авторлар еліміздің жоғары оқу орындарының болашақтағы атқаруға тиіс қызметтеріне өз ойларын білдірді.

Әдебиеттерге шолу

Отандық зерттеушілер К.С. Абдиев, Т.Ж. Интымаков, Ш.Б. Алтыбаева өздерінің «Внешняя оценка учебных достижений в высшем образовании» атты мақалаларында еліміздегі білім сапасына тоқталса (Интымаков, Алтыбаева, Скабаева, Баимбетов, 2014) [1], Ж.К. Туймебаев, Т.О. Балыкбаев, С.М. Омирбаев, И.У. Сагиндиқов, Л.В. Нефедовалар «Национальная система оценки качества образования: принципы и перспективы развития» атты мақаласында ОЖСБ тестілері арқылы жоғары оқу орындарындағы білім сапасын анықтауға болатындығын қарастырды (Национальная система оценки качества образования, 2007) [2]. Р.С. Серіков, А.А. Хамзина, Г.К. Жабаева өздерінің мақалаларында ОЖСБ тестілерінің сапасын тереңірек зерттеп, объективті баға беруге өте тиімді әдіс екендігін айтты (Серіков, Хамзина, Жабаева, 2020) [3]. Бұл зерттеулердің барлығы еліміздегі білім беру

жүйесінің сапасын Болондық үдеріс негізінде салыстыра отырып, тест, білім сапасы туралы өз ойларымен бөліскен болатын. Ал бұл мақалада авторлар еліміздің жоғары оқу орындарының деңгейін білім берудің әлемдік кеңістігіндегі орнын анықтауда өз ойларымен бөлісіп отыр.

Нәтижелер мен талқылау

Университет деңгейінің қаншалықты екендігін анықтайтын маңызды көрсеткіштердің бірі, оның рейтингісі болып табылады.

Бүгінгі таңда әлемде жиырмадан астам танымал жаһандық рейтингтер қатары орын алса, олардың ішіндегі мына төртеуі ең беделдісі болып саналады: Еуропа агенттіктері – THE (World University Rankings) [4] және QS (QS World University Rankings 2021: Top Global Universities) [5], АҚШ – U.S. News (Best Universities in the World – US News) [6] және Азия – Шанхай рейтингі немесе ARWU (ARWU World University Rankings 2020) [7]. Университеттер ұстанымдарын осы төрт рейтинг бойынша салыстырудың нәтижесінде теңгерімді бағасын анықтай отырып, университеттердің даму деңгейіндегі біршама объективтік көрсеткіштеріне көз жеткізуге болады.

Сондай-ақ, бұл рейтингтер университет қызметтерінің әртүрлі аспектілеріне назар аудартады.

Мысалы, Шанхай рейтингісі жоғары дәйексөз индексі иеленуші ғалымдарға, сонымен қатар олардың Nature немесе Science журналдарына мақала шығару көрсеткішіне, одан да басқа Нобель және Филдс жүлделеріне иеленуші лауреаттар санына байланысты орын алады. Интернет желісіндегі олардың рейтинг мәліметтері мен әдістемесі төмендегідей бағаға ие болды.

«Academic Ranking of World Universities, ARWU, Шанхай рейтингісі ретінде біршама танымал болып, Shanghai Ranking Consultancy азиялық агенттігімен қалыптастырылды. Бұл рейтинг жоғары оқу орындарының ғылыми және академиялық қызметтеріне сай бағытталып, қорытынды баға нәтижесіне өзіне тән ерекше ұлттық білім беру жүйелерінің ықпалын төмендету мақсатында орын алды. Зерттеуге 1200-ден астам жоғары оқу орындары қатысып және олардың тек 500-і ғана әлемнің танымал университеттер тізімінің қатарына енді» (Шанхайский рейтинг вузов) [8].

«Report The U.S. News & World жаһандық рейтингі Thomson Reuters медиакомпаниясының метрикасы мен мәліметтеріне сүйене отырып,

әдетте Америка университеттерін сұрыптау үшін қолданылатын U.S. News-дің өлшемдерінен түбегейлі методологиялық ерекшелікте жүзеге асады. Университеттер мынадай факторлардың негізінде, яғни ғылыми-зерттеу жұмыстарының өзектілігіне, жоғары деңгейдегі дәйеккөздерге айналған мақалалар қатары мен олардың жариялануына байланысты бағаланады» (Harvard Top 2020 Best Global Universities Rankings) [9].

«Times Higher Education рейтингісін құрастырушылар 79 елдің жоғары оқу орындарын зерттеу нәтижесінде білім беру мен зерттеу қызметтерінің сапасына, білім мен инновацияларды тарату деңгейіне байланысты әлемдегі ең үздік университеттерді таңдады. Сонымен қатар THE жоғары оқу орындарының тиімділігі мен материалдық базаларының сапасын қаражат көздерінің көрсеткіштеріне сүйене отырып, бағалаған болатын. Методологиялар мен есепкисаптардың тәуелсіз аудитін PricewaterhouseCoopers консалтингтік компаниясы өткізген» (Шанхайский рейтинг вузов) [8].

«Әлемнің ең үздік жоғары оқу орындарының рейтингісін құрастырушы QS World University Rankings университеттерді алты көрсеткіш бойынша бағалайды: зерттеу қызметіне, білім беруіне, жұмыс берушінің пікірі мен мансап әлеуетіне, шетел студенттері мен оқытушылардың санына байланысты. Рейтингке қатысу үшін университет бакалавриат пен дипломнан кейінгі бағдарламаларды ұсынуы тиіс, яғни кем дегенде екі кең ауқымдағы пәндер саласынан (мысалы, өнер және әлеуметтік пәндер, инженерлік іс және технология, құқық және бизнес). QS рейтингі академиялық ортадағы жоғары оқу орындарының беделіне де назар аударады. Ұзақ жылдар бойы АҚШ және Ұлыбританияның жоғары оқу орындары QS рейтингісінің тұрақты көшбасшылары болып табылады» (Шанхайский рейтинг вузов) [8].

Сондай-ақ, олардың әрбірі эксперттер мен академиялық қауымдастықтардың берген сындарынан өз үлестерін алып жатыр.

Біз университеттердің төрт рейтинг негізінде орын алған көрсеткіштерін салыстыра отырып, ең соңғы, яғни қолжетімді 1-кестедегідей жалпылама бейнесіне куә болдық.

Нәтижесінде, әлемнің 15 университеті төрт рейтингтің ең болмағанда біреуі арқылы 10-топтың қатарына енді. Олардың қатарында АҚШ-тың 10, Ұлыбританияның 4 және Швейцарияның 1 университеті бар.

Бірінші орынды – Сан-Францискодан алыс емес жерде, Кремний алқабында орналасқан,

1891 жылы Леланд Стэнфорд негізін қалаған, жеке зерттеу университеті, Стэнфорд университеті иеленді (Стэнфордский университет) [10]. Әртүрлі жылдарда білімін шыңдап шыққан ол университеттің түлектеріне Герберт Гувер және Кондолиза Райс, Джон Стэйнбек және Ларри Пейдж, сонымен қатар 14 Нобель лауреаты жатады. Стэнфорд түлектері Hewlett-Packard, Electronic Arts, Sun Microsystems, Nvidia, Yahoo!, Cisco Systems, Silicon Graphics, TSMC, Google тәрізді компанияларды да құрды. Университеттің дамуы Кремний алқабымен

тығыз байланыста болды, яғни әлемнің жоғары технологиялық компанияларының айтарлықтай шоғырланған дислокация аймағына айналды.

Таңқаларлық жағдай, Стэнфорд төрт рейтингтің ешбірінде де бірінші орынға ие болған емес, бірақ та (1-кестеде орын алғандай), екі рейтинг бойынша екінші орынды, қалған екі рейтинг бойынша үшінші және төртінші орындарды иеленді. Солай бола тұрса да (орын алған төрт рейтинг бойынша), барлық рейтингтер бұл университетті әлемдегі ең үздіктер қатарында екендігін мойындайды.

1-кесте – Төрт рейтинг бойынша: ARWU, U.S.News, THE және QS

Университет	ARWU	U.S.News	THE	QS	Орын жиынтығы
Стэнфорд	2	3	4	2	11
Гарвард	1	1	7	3	12
Массачусетс	4	2	5	1	12
Оксфорд	7	5	1	5	18
Калифорния технологиялық институты	9	6	2	4	21
Кембридж	3	9	3	7	22
Принстон	6	8	6	12	32
Чикаго	10	13	9	9	41
Йель	11	12	8	17	48
Колумбия	8	7	16	19	50
University of California Berkeley	5	4	13	30	52
Лондон императорлық колледжі	23	20	10	8	61
Лондон университетінің колледжі	15	21	15	10	61
Швейцария Федералды технологиялық университеті	19	25	13	6	63
Вашингтон Университеті	14	10	26	72	122

Екінші орында – атақты Гарвард (Harvard University) [11], екі рейтинг, яғни: Шанхай және Америка бойынша бірінші орынды иеленді. THE еуропа рейтингі университетке 7 орынды тағайындаса, ал QS рейтингі – үшінші орынды берді.

Гарвард Америка истеблишментінің ұстасы болып саналады: оны бітіргендердің қатарына Теодор Рузвельт және Джон Кеннеди, кіші – Джордж Буш және Барак Обама, Билл Гейтс және Марк Цукерберг, сонымен қатар Гарвард түлектері, профессорлары мен зерттеушілері ретінде саналатын 75 Нобель лауреатын иеленушілер жатады. Бүгінгі таңда АҚШ-тағы тарихи тамыры тереңде жатқан университет ретінде әлем бойынша ең ірі эндаумент – 37,1 млрд. долларды иеленіп отыр.

Гарвард тәрізді бір аттас қалада, Кембрижде (Ұлыбританиядағы қала мен университет атауының сәйкес келуі расында таңқалдырады) жалпы рейтинг бойынша үшінші орынды Массачусетс технологиялық университеті (Массачусетский технологический институт) [12] иеленіп, робототехника, компьютерлік технология, жасанды интеллект, ғарышты зерттеу жағынан университеттер арасында көшбасшылардың қатарында. Бұл университеттен – 81-ден астам Нобель лауреаттары шыққандығын көруге болады.

Посткеңестік кеңістіктегі елдердің арасында әлем бойынша біршама беделге ие М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті (ММУ). Ол жалғыз университет ретінде екі рейтинг бойынша 100 топтың қатарына кіреді: QS рейтингі бойынша 74-ші орын және ARWU

рейтингі бойынша 87-ші орын. Нобель лауреаты – 14, осы арқылы әлем бойынша 36-шы орынды иеленді (Московский государственный университет) [13].

Осы жылы қазақстандық жоғары оқу орындарының арасында әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (ҚазҰУ), QS рейтингі бойынша 200-топта 165-ші орынды иеленді. Л.Н.Гумилев Еуразия ұлттық университеті (ЕҰУ) бұл рейтингте 365 орынды қанағат етті. Бұл жерде мына жағдайды ескерген жөн, яғни 2019 жылы ҚазҰУ іргетасының қаланғанына 85 жыл болса, ал ЕҰУ-ға келесі жылы бар болғаны 25 жыл ғана болады.

Біздің университеттер QS-тен басқа – THE рейтингісі бойынша да көзге түскен болатын, онда 1001+ орынға ие болды.

Айтарлықтай беделді рейтингтердің бірін 1990 жылы Нунцио Куакуарелли (яғни осы күнге дейін сол компанияның бас директоры және университеттердің танымал рейтингісінің бірлескен авторы болып саналады) негізін қалаған британдық Quacquarelli Symonds компаниясы құрайды. Осы рейтингке ерекше назар аударып көрелік.

«Рейтинг университеттерді мына көрсеткіштер бойынша бағалайды: ғылыми-зерттеу жұмыстарының белсенділігі мен сапасына, жұмыс берушінің пікірі мен мансап әлеуетіне, білім беру мен интернационализациялануына байланысты. Бұл көрсеткіштер университеттердің әлемдік деңгейдегі маңызды стратегиялық миссияларын анықтап береді, яғни осы арқылы олар үдеріске атсалысушылар алдында жауап береді: академиялық қоғамдастыққа, жұмыс берушілерге, қатысушылар мен олардың ата-аналарына. Әрбір жыл сайын зерттеу кезінде әлем бойынша 2,5 мыңнан астам жоғары оқу орындары бағаланады. Осының нәтижесінде әлемнің 500 үздік университеттерінің рейтингтері, сонымен қатар жеке пәндер бойынша университеттердің рейтингісі құралады» (Рейтинг лучших университетов мира по версии QS) [14].

Ең жоғары – 40 пайызды «Жоғары оқу орындарының академиялық беделінің индексі» көрсеткіштері ғана иелене алады. Көрсеткіш халықаралық академиялық қоғамдастық өкілдерінің жаһандық эксперттік сауалнамаларының мәліметтері нәтижесінде орын алады, яғни олардың осы саладағы шама-шарқына сай орын алған әлемнің қандай да бір оқу орындарындағы жоғары деңгейде жүргізіліп жатқан ғылыми зерттеулер негізінде университет басшыларының,

ғылыми-зерттеу жұмыстарының жетекшілері профессорлар мен оқытушылардың пікірлерін ескеруден туындайды.

20 пайыздық көрсеткіштер төмендегідей жағдайда орын алады, яғни: «Жоғары оқу орындарындағы профессор-оқытушылар құрамы мен білім алушылардың саны арасындағы арақатынастан», көрсеткіш профессор-оқытушылар құрамы мен студенттер саны арасындағы мәліметтерді ұсына отырып, сол жоғары оқу орны туралы, сонымен қатар білім беру саласын қамтамасыз етіп отырған мемлекеттік ұйымдар туралы да мәліметтерге ие болады. Сондай-ақ «Жоғары оқу орындарындағы оқытушылар құрамының ғылыми жұмыстарының дәйексөздер индексі оқытушылар құрамының санына тікелей байланысты болып келеді». Көрсеткіш ғылыми жарық көрген мақалалардың жалпылама дәйеккөздері мен сол ЖОО-да кем дегенде бір семестр бойы тынымсыз қызмет атқаратын оқытушылар мен зерттеушілердің жалпылама сандарының арақатынасынан туындайды. Ғылыми жұмыстардың дәйеккөздер индексі Scopus-тың библиометриялық базасының мәліметтеріне сүйеніп бағаланады. Орын алған мәліметтер соңғы бес жылды ғана қамтиды.

Осы жылдың маусым айының басында жарық көрген 2021 рейтингте, 10-топқа АҚШ-тың 5 университеті, Ұлыбританияның 4 университеті және Швейцарияның 1 университеті кірді (QS World University Rankings 2021: Top Global Universities) [5].

Университет рейтингтерінің динамикасына қызығушылықпен назар аударсақ, соңғы төрт жылда бірінші үш орынды АҚШ-тың үш университеті: Массачусетс, Стэнфорд және Гарвард тұрақты түрде иеленсе, ал төртінші орынды әрдайым Caltech (Калифорния технологиялық институты) алып отырды. Бесінші – алтыншы орындарды британдық Оксфорд пен Кембридж, сонымен қатар Швейцария технологиялық университеттері арасындағы теке-тірес бәсекелестік анықтап отырды. 2018 жылы Кембридж бесінші орыннан 2021 жылы жетінші орынға түссе, Швейцария университетінің оннан бірден алтыншы орынға секіргендігін көруге болады. 2-кестеге назар аударсақ.

Елдер арасындағы жоғары білім беру жүйесін QS рейтингі бойынша бағалау айтарлықтай маңызға ие болды.

50-топтың қатарына 11 елдің университеті кірсе, олардың біршамасын, яғни 17 – АҚШ және 8 – Ұлыбритания құрайды (QS World University Rankings 2021: Top Global Universities)

[5]. 2018 жылдың рейтингісімен салыстырар болсақ, Қытай мен Канада өкілдерінің артқанын, сондай-ақ АҚШ пен Ұлыбританияның бәсеңсуін

көреміз. Сонымен қатар, 50-топта Францияның орнын Германия ауыстырды. 3-кестеге назар аударсақ:

2-кесте – 2021 жылғы рейтинг

Университет	2021	2020	2019	2018	Орын жиынтығы
Массачусетс	1	1	1	1	4
Стэнфорд	2	2	2	2	8
Гарвард	3	3	3	3	12
Калифорния технологиялық институты	4	5	4	4	17
Оксфорд	5	4	5	6	20
Кембридж	7	7	6	5	25
Швейцария федералды технологиялық университеті	6	6	7	10	29
Лондон императорлық колледжі	8	9	8	8	33
Лондон университетінің колледжі	10	8	10	7	35
Чикаго	9	10	9	9	37

3-кесте – 50-топтың қатарына 11 елдің университеті

Елдер	2021	2018
АҚШ	17	18
Ұлыбритания	8	9
Австралия	5	5
Қытай (материк)	4	3
САР Гонконг	4	4
Канада	3	2
Жапония	2	2
Сингапур	2	2
Швейцария	2	2
Оңтүстік Корей	2	2
Германия	1	-
Франция	-	1

Ал 100-топқа 23 елдің университеті кірді немесе орын алды (QS World University Rankings 2021: Top Global Universities) [5]. Бірінші орында әдетте АҚШ пен Ұлыбритания. 2021 жылдың рейтингінде 9 – еуропалық, 7 – азиаттық елдер, сонымен қатар АҚШ пен Канада, Австралия мен Жаңа Зеландия, Аргентина мен Мексика орын иеленді. 50-топта Еуропа елдерінен бар болғаны – 3 және Азия елдерінен 5 ғана болатын. 4-кестеге назар аударсақ.

4 кесте – 100-топқа 23 елдің университеті

Елдер	2021	2018
АҚШ	27	31
Ұлыбритания	18	16
Австралия	7	7
Қытай (материк)	6	6
Оңтүстік Корей	6	4
САР Гонконг	5	5
Жапония	5	5
Германия	3	3
Канада	3	4
Франция	3	2
Швейцария	3	4
Нидерланды	2	2
Сингапур	2	2
Швеция	2	2
Аргентина	1	1
Бельгия	1	1
Дания	1	1
Ирландия	-	1
Малайзия	1	-
Мексика	1	-
Жаңа Зеландия	1	1
Ресей	1	1
Тайвань	1	1

100-топтың динамикасына назар аударсақ, АҚШ тарапынан бәсеңсіген шақта Ұлыбритания жағынан өрлеуді көреміз. Азиаттық елдердегі Оңтүстік Кореяның университеттер саны 4-тен 6-ға көтеріліп, ұстанымын нығайта бастаса, сонымен қатар азиаттық елдердің бірі – Малайзия алғаш рет 100-топтың қатарына енді.

Еуропа елдерінде Франция Швейцарияны университеттер саны жағынан 100-топта қуып жетті: енді олардың өкілдерінің саны – 3. Ирландия 100-топтың қатарынан тыс қалса, қалғандары өз ұстанымдарын сақтап қалды.

Сонымен қатар 2021 жылдың 100-тобында Латын Америкасының орын алған жалғыз елі – Аргентинаға Мексика қосылды. 100-топтың қатарынан тек Африка өкілдерін ғана көре алмаймыз.

Африка континентінен 200-топта да олардың ешбір өкілдерін кездестіре алмаймыз: бұл көрсеткіште ЮАР-дың Кейптаун университеті 220 орынды иеленді.

200-топта АҚШ – 45 университетімен басымдыққа ие болды. Кейінгі орындарға Мұхит құшағындағы Австралия – 11 және Америка континентіндегі Канада – 7 орынға ие болды. 5-кестеге назар аударсақ.

5-кесте – Американың университеттері

Елдер	2021
АҚШ	45
Австралия	11
Канада	7
Мексика	2
Жаңа Зеландия	2
Чили	2
Аргентина	1
Бразилия	1

200-топта университеттер санымен Еуропадағы аздаған елдердің қатарын 15-орыннан көруге болады. Бұл элиталық топтың ішінде Ұлыбритания – 26 университетімен басымдыққа ие болып тұр. Екінші орынды Германия – 12 университетімен иеленіп өздеріне деген сенімділікті танытты, яғни Ұлыбритания тәрізді ескі университеттер дәстүріне тән. Күтпеген жерден Голландия – 9 университетімен үшінші орынды иеленді. Білім беруде өздерінің тұңғыш университеттері арқылы Еуропаның ордасы саналған Франция өзінің бұрынғы ұста-

нымынан босаңсып 200-топқа бар болғаны 5 университетімен қатарға ілінді. 6-кестеге назар аударсақ.

6-кесте – Еуропаның университеттері

Елдер	2021
Ұлыбритания	26
Германия	12
Нидерланды	9
Швейцария	7
Франция	5
Швеция	5
Бельгия	4
Италия	3
Австрия	2
Дания	2
Ирландия	2
Испания	2
Норвегия	2
Финляндия	2
Ресей	1

Бізді, әрине, Азияда орын алған жағдайлар ерекше қызықтырады. Бұл жерде Жапония 200-топта 10 университетімен бірінші орынды иеленді, ал жалпы алғанда 80 елдің 1002 жоғары оқу орындарының арасынан бұл ел төмендегідей рейтинг бойынша 41 университетімен бағаланып, өзінің тиесілі орнын иеленді (Қытайдан кейінгі екінші орын) (QS World University Rankings 2021: Top Global Universities) [5]. 7-кестеге назар аударсақ.

7-кесте – Азияда орын алған университеттер

Елдер	2021
Жапония	10
Қытай (материк)	7
Оңтүстік Корей	7
САР Гонконг	5
Малайзия	5
Үндістан	3
Сауд Арабиясы	2
Сингапур	2
Тайвань	2
Израиль	1
Қазақстан	1

2021 жылғы әлемдік университеттердің 200-топтық рейтингінде толығымен Азия елдерінің 11 өкілі орынға ие болса, олардың арасынан Қазақстанды кездестіруге болады, яғни ол дегеніңіз біздің университет жүйесінің дұрыс бағытта екендігін сипаттайды.

Егер де осыған назар аударатын болсақ, әлемнің ең үздік университеттерінің шартты 1000-топтағы жалпылама бейнесін сипаттар болсақ (2021 жылы QS рейтингісімен әлем бойынша 1002 университет бағаланған болатын), онда осы орын алған мәліметтер әлемнің әртүрлі елдеріндегі университеттердің білім беруінің даму деңгейін көрсетеді.

Бүгінгі таңда рейтинг бойынша 10 немесе одан да жоғары университеттерге ие болған елдер қатары (барлығы 756 университет) мынадай көрініске ие болды. Оның қатарына 26 – елдер кіріп, мынадай аймақтар бойынша бөлінді: Еуропа – 10, Азия – 8, Латын Америкасы – 5, Солтүстік Америка – 2, Мұхит құшағындағы елдер – 1.

Аймақтар бойынша университеттердің үлес салмағы: Еуропа – 295 (39,02%), Азия – 198 (26,19%), Латын Америка – 50 (6,61%), Солтүстік Америка – 177 (23,41%), Мұхит құшағындағы елдер – 36 (4,76%). Осылайша ең үздік университеттердің басым бөлігі Еуропада (шамамен 40%), одан кейін Азия және Солтүстік Америка (шамамен 25% бойынша тең үлес). 8-кестеге назар аударсақ.

Өте маңызды мынадай сұрақ туындайды, яғни университеттердегі білім беру елдің экономикасына тигізер ықпалын көруге болады. Осыған байланысты біз бірінші ондық елдердің жоғары деңгейдегі ЖІӨ (World Development Indicators) [15] көрсеткіштерін университеттер рейтингілерімен салыстыра отырып,

төмендегідей ақпаратқа ие болдық. Әрине, бұл арада елдердің табиғи ресурстарын да ескеру қажет. 9-кестеге назар аударсақ.

8-кесте – Ең үздік университеттер

Елдер	2021
АҚШ	151
Ұлыбритания	84
Қытай (материк)	51
Германия	45
Жапония	41
Австралия	36
Италия	36
Оңтүстік Корей	29
Франция	28
Ресей	28
Канада	26
Испания	26
Индия	21
Малайзия	20
Тайвань	16
Польша	15
Бразилия	14
Аргентина	13
Нидерланды	13
Мексика	12
Колумбия	11
Чили	10
Чехия	10
Қазақстан	10
Сауд Арабиясы	10
Швейцария	10

9-кесте – ЖІӨ көлемі және пайызы бойынша әлемдік экономикадағы орны

Елдер	2021 QS рейтингісі	ЖІӨ көлемі және пайызы бойынша әлемдік экономикадағы орны
АҚШ	151	2 (15,11%)
Ұлыбритания	84	9 (2,21%)
Қытай (материк)	51	1 (19,25%)
Германия	45	5 (3,13%)
Жапония	41	4 (4,05%)
Франция	28	10 (2,16%)
Ресей	28	6 (3,07%)
Үндістан	21	3 (7,98%)
Бразилия	14	8 (2,44%)

Әрине, тікелей және біржақты тәуелділік жоқ, дегенмен ЖІӨ бойынша бірінші ондыққа кіретін елдер (Индонезиядан басқа) өздерінің университеттері арқылы рейтингте ең жоғары ұстанымға қолжеткізуде. Бүгінде елдің дамуына бар ойларын шоғырландырып, экономиканың ауқымды үлесіне ие жоғары технологиялық өндірістердің ғылыммен байланыста болуы тікелей осы университеттердің қабырғасында жүзеге асатын құбылыс.

Осы тұста біз 1000 – топқа қатысты QS компаниясының версиясы негізінде әлем бойынша Қазақстан университеттері 24 орынға ие болғандығын көреміз (QS World University Rankings 2021: Top Global Universities) [5]. Бізде бұндай университеттер 10 және олар: ҚазҰУ (165 орын),

ЕҰУ (357), Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті ОҚМУ (490), Сәтбаев университеті (541-550), Қазақ ұлттық аграрлық университеті ҚазҰАУ (591-600), Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (601-650), Қазақ-Британ техникалық университеті (751-800), ҚМЭБИ университеті (751-800), Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті (801-1000), Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті (801-1000).

Біздің алдыңғы қатардағы екі ҚазҰУ және ЕҰУ – университеттеріміздің ұстанымдарын талдай отырып, алты өлшемнің негізінде әлемдік рейтингтегі көшбасшылармен салыстырып көрсек. 10-кестеге назар аударсақ:

10-кесте

Өлшемдер	Массачусетс	Стэнфорд	Гарвард	ММУ	ҚазҰУ	ЕҰУ
Академиялық беделі	100	100	100	77,3	42	17,9
Жұмыс беушілер қатарындағы беделі	100	100	100	82,8	63,1	16,1
ҒОҚ мен студенттердің арақатынасы	100	100	98,6	99,8	98,2	96,9
Шетелдіктердің ҒОҚ қатарындағы үлесі	100	99,7	85,2	20,1	42	25,3
Студенттер қатарындағы шетелдіктер үлесі	91,9	63,6	69,9	76,8	30,7	6,1
Бір қызметкерге тиесілі дәйеккөздер индексі	99,1	98,1	99,1	7,4	1,4	1,5
Жалпы бағасы	100	98,4	97,9	65,9	46,9	30,2

Осыған байланысты бізге бағдар беруші Стенфорд пен Гарвардқа қарағанда ММУ екендігіне көз жеткіземіз.

Оған дәлел ретінде «ғылыми оқытушылар құрамы санына студенттер санының арақатынасы» өлшемін алып қарастырар болсақ, біздің университеттер әлемдік грандтармен бір деңгейде орын алады. Әрине, бұл қолжетімді өлшемдердің қатарына жататындығын және бұндай жоғары деңгейді әрдайым уыстан шығармауға болатындығын атап өткен жөн, егерде студенттер санын өсіру пайда табудың бірден бір көзіне айналып кетпесе.

ҚазҰУ-дың екінші ең жоғары өлшемі – «жұмыс берушілер қатарындағы беделі» – 63,1. Бұл көрсеткіш университеттің жұмыс берушілер арасында қаншалықты беделді екендігін көрсететін өлшем, яғни түлектердің жұмысқа орналасу деңгейіне және олардың дәрежесі танымал компанияларда жұмыс істей алуына тәуелді орын алады. Жұмыс берушілердің пікірі жаһандық сауалнама арқылы анықталатындығы

сөзсіз, дегенмен жергілікті ұсақ компаниялар бұл сауалнамаға толықтай атсалыса алады деп айту да қиынға соғады. Сондықтанда түлектердің сапасы олардың танымал жергілікті, шетелдік немесе халықаралық компанияларға жұмысқа орналасуымен анықталады.

Осы өлшем бойынша ҚазҰУ ММУ-ден кенжелеп қалуда. ЕҰУ-де бұл көрсеткіш бар болғаны 16,1 баллды құрайды және университет алдында ең болмағанда ҚазҰУ-дың 63,1 балл деңгейіне жету мақсаты тұр.

Келесі өлшемде, яғни университеттегі шетелдік оқытушылар үлесінде ҚазҰУ – 42, ал ЕҰУ – 25,3 баллды құраған болатын. Бұл арада ЕҰУ-дың профессорларды шақыруда айтарлықтай мүмкіндіктері бола тұрса да пайдалана алмағандығын көреміз. Соңғы жылдары олардың саны айтарлықтай емес, ал қолда бар мүмкіндікті пайдаланып, университеттегі 67 кафедраның әрбірі жылына 1-2 шетелдің профессорларын шақырар болса, бұл көрсеткіш айтарлықтай жоғарылаған болар еді.

Сондай-ақ академиялық беделінің көрсеткіші бойынша ҚазҰУ 42 баллмен ММУ-дің көрсеткішінен екі есеге қалып қойды. Өз кезегінде, ЕҰУ бар болғаны 17,9 баллды құрап, ҚазҰУ көрсеткішінен екі есеге аз жинады. Бұл көрсеткіштерді жоғарылату, әрине, қарапайым және тез арада орын алатын іс емес. Шетел әріптестерінің беделі оларды университеттегі конференцияларға шақырумен және біздің профессорларымыздың халықаралық конференцияларға қатысуымен, бірлескен зерттеулер мен жобаларды өткізуден, бірлескен мақалалар жазумен байланысты. Осылайша, ақырындап, жыл өткен сайын университеттің беделі, нәтижесінде академиялық беделге тәуелді ғылыми-оқытушылар құрамы қалыптасады.

«Шетел студенттерінің үлесін» анықтаушы келесі бір көрсеткіште ММУ – 76,8, ҚазҰУ айтарлықтай – 30,7 баллға ие болса, осы тұста ЕҰУ – 6,1 балл. Әрине, ең үздік еуразиялық университеттердің бірі ретінде өзін ұсынуда бұл жағдай мүлдем сын көтермейді. Шетел студенттерінің университетке келуі үшін ғалымдар мен профессорлардың танымал болуы басты жағдай, сонымен қатар, шет тілдерінде, яғни тек ағылшынша ғана емес, сондай-ақ, мүмкіндігінше француз және неміс, қытай және түрік тілдерінде де дәріс беруге дайын болу. ММУ-дің тәжірибесі көрсеткендей, бүгінгі таңда посткеңестік елдердің азаматтары біз бен олар үшін шетелдіктер болып саналды, сонымен қатар біздер азиаттық елдерде (Қытай, Ауғанстан, Моңғолия, Үндістан, Пәкістан, Вьетнам) назар аударып, шетел студенттері ретінде оқуға шақыруымыз қажет.

Соңғы көрсеткіште, яғни «оқытушылар құрамының санына ғылыми жұмыстары бойынша дәйеккөз индекстерінің арақатынасында» ҚазҰУ мен ЕҰУ айтарлықтай ең төменгі баллдарға (1,4 және 1,5) ие болды. Ол ММУ-мен салыстырғанда бес есеге, ал Гарвардпен салыстырғанда 66 есеге кем. Бұл өлшемнің ерекшелігі мынада, яғни барлық университет қызметкерлерінен жоғары рейтингті журналдарға мақалалар шығаруды бірдей талап етуінде. Қойылған талапты орындау оңай шаруа емес, бірақ міндетті түрде бүгінгі таңда қолданыста тұрған осы әдісті пайдаланбай-ақ, оны толықтай шешуге болады. Ортадағы делдалдарға қомақты төлем жасамай-ақ, сапалы ғылыми жұмыстармен, сонымен қатар Scopus және Web of Science базаларына кіретін басылымдағы журналдарды өзімізден шығару.

Осылайша, орын алған халықаралық рейтингті, егер белгілі бір деңгейде скептицизмге бой алдыра отырып және рационалды негізде қарастыра болсақ университеттердің әлемдік «дәрежелері туралы табелдерінің» шынайы деңгейін көруге болады. Одан басқа, бұл рейтингтер әртүрлі елдердегі университеттердің білім берудегі даму деңгейін көрсетеді. Бұл мәліметтер айтарлықтай пайдалы және сол арқылы әртүрлі елдердегі экономикаға ғылымның ықпал етуін байқаймыз.

Қазақстан бүгінгі таңда университеттердің білім берудегі даму дәрежесі және оның әлемдік білім беру кеңістігінде интеграциялануы бойынша Ресейден кейінгі екінші орынға ие. Еліміздің ең үздік университеті әлем университеттерінің 200-тобына енді. Әрдайым алға жылжып, жоғарыдан көріну үшін университеттердің ғылыми-оқытушылар құрамының сапасы жоғары болу, ол – маңызды мәселе болмақ. Нәтижесінде, жоғарыда орын алған барлық көрсеткіштер тікелей осыған тәуелді, яғни рейтингте университеттердің үздік орындарды иеленуіне кепілдік береді. Сондықтанда ҒОҚ-тың еңбек жалақыларының деңгейін, олардың қызмет бабында жағдайларының болуын қадағалау Қазақстан университеттері басшыларының басты міндеті болуы тиіс.

Қорытынды

Қазіргі ғылымның көшінен кенжелеп қалмауға және әлемдік жаһандану үдерісіндегі экономикалық бәсекелестікке төтеп беруге еліміздегі университеттердің алар орны өте маңызды екендігін жоғарыда мақаладағы көрсеткіштермен дәлелдеуге болады. Себебі жоғары оқу орындары тек түлектерге білім беріп қана қоймай, сонымен қатар жаңа идеялардың тууына және ол идеялардың сапалы өнім ретінде әлемдік нарыққа шығуына мұрындық болады.

Жоғары оқу орындарындағы білім беру деңгейін көтеріп, әлемнің танымал, беделді университеттерінің біріне айналдыру үшін мемлекет тарапынан әрдайым сапалы шешімдер орын алуы тиіс. Жоғары оқу орындары еліміздің экономикасына өз үлесін қосу үшін ғылым әрдайым саясаттан жоғары тұрып, ғалымдардың пайдалы идеялары кезек күттірмей жүзеге асатын жүйе қалыптасуы керек.

Болашақтың батырлары – ғалымдар. Ал ғалымдардың сынға түсер алаңы ол – универси-

теттер, яғни жоғары оқу орындары. Адами ресурсты дамытып, реттеп, әрбір салаға бағыттап отыру осы жоғары оқу орындарының сапасына тікелей байланысты. Табиғи ресурстарға тапшы, бірақ адами ресурстарды өте ұтымды пайдаланып отырған мемлекеттер экономикасы

жоғары алпауыттардың қатарына кіруі де осыдан. Сондықтан да бұндай зерттеулер жоғары оқу орындарының деңгейін анықтап, орын алған қателіктерді болашақта болдырмау үшін білім беру жүйесіне жауапты органдардың ұйымдастыру қабілетін арттыра түседі деп сенеміз.

Әдебиеттер

- 1 Интымаков Т.Ж., Алтыбаева Ш.Б., Скабаева Т.Н., Баймбетова К.Э. Жоғары білім берудегі оқу жетістіктерін сырттай бағалау // ҚазҰУ «Хабаршы» журналы (Педагогикалық ғылымдар сериясы). – №1 (41). – 2014. – 11-12 б.
- 2 Национальная система оценки качества образования: принципы и перспективы развития: науч. практич. изд. / Ж.К. Туймебаев, Т.О. Балыкбаев, С.М. Омирбаев, И.У. Сагиндиков, Л.В. Нefeldова. – Астана: Сарыарка, 2007. – 272 с.
- 3 Серіков Р.С., Хамзина А.А., Жабаева Г.К. 2019 жылы Қазақстандағы оқу жетістіктерін сыртқы бағалауды талдау // ҚазҰУ «Хабаршы» журналы (Педагогикалық ғылымдар сериясы). – №2 (63). – 2020. – 64-71 б.
- 4 World University Rankings | Times Higher Education (THE). URL:<https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings> (қаралған күні: 01.10.2020)
- 5 QS World University Rankings 2021: Top Global Universities. URL:<https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2021> (қаралған күні: 01.10.2020)
- 6 Best Universities in the World – US News. URL:<https://www.usnews.com/education/best-global-universities/rankings> (қаралған күні: 01.10.2020)
- 7 ARWU World University Rankings 2020. URL:<http://www.shanghairanking.com/arwu2020.html> (қаралған күні: 01.10.2020)
- 8 Шанхайский рейтинг вузов. URL:<https://www.educationindex.ru/articles/university-rankings/arwu/> (қаралған күні: 01.10.2020)
- 9 Harvard Tops 2020 Best Global Universities Rankings. URL:<https://www.usnews.com/education/best-global-universities/articles/us-news-ranks-best-global-universities> (қаралған күні: 01.10.2020)
- 10 Стэнфордский университет. URL:<https://www.stanford.edu/> (қаралған күні: 01.10.2020)
- 11 Harvard University. URL:<https://www.harvard.edu/> (қаралған күні: 01.10.2020)
- 12 Массачусетский технологический институт. URL:<https://www.mit.edu/> (қаралған күні: 01.10.2020)
- 13 Московский государственный университет. URL:<https://ru.wikipedia.org/wiki/> (қаралған күні: 01.10.2020)
- 14 Рейтинг лучших университетов мира по версии QS. URL:<https://gtmarket.ru/ratings/qs-world-university-rankings/info> (қаралған күні: 01.10.2020)
- 15 World Development Indicators. URL:<https://www.worldbank.org/> (қаралған күні: 01.10.2020)

References

- ARWU World University Rankings 2020. URL:<http://www.shanghairanking.com/arwu2020.html> (date of request: 01.10.2020)
- Best Universities in the World – US News. URL:<https://www.usnews.com/education/best-global-universities/rankings> (date of request: 01.10.2020)
- Harvard Tops 2020 Best Global Universities Rankings. URL:<https://www.usnews.com/education/best-global-universities/articles/us-news-ranks-best-global-universities> (date of request: 01.10.2020)
- Harvard University. URL:<https://www.harvard.edu/> (date of request: 01.10.2020)
- Intumakov T.J., Altibaeva S.B., Skabaeva T.N., Baimbetova K.É. (2014) Jogarı bilim berudegi oqu jetistikterin sırttay bagalau. QazUU «XabarSı» jurnalı (Pedagogikalıq ǵılımdar seriyası) [External assessment of academic achievements in higher education] Bulletin KaZNU Journal of Educational Sciences.№1 (41), pp. 11-12 (In Kazakh)
- Massachusettskij texnologicheskij institute [Massachusetts Institute of technology]. URL:<https://www.mit.edu/> (date of request: 01.10.2020)
- Moskovskij gosudarstvennyj universitet [Moscow state University]. URL:<https://ru.wikipedia.org/wiki/> (date of request: 01.10.2020)
- Nacional`naya sistema ocenki kachestva obrazovaniya: principy` i perspektivy` razvitiya : nauch. praktich. izd. (2007) [National system for assessing the quality of education: principles and prospects for development: scientific and practical ed.] Zh. K. Tujmebaev, T. O. Baly`kbaev, S. M. Omirbaev, I. U. Sagindikov, L. V. Nefeldova. Astana : Sary`arka, 272 p. (In Russian)

QS World University Rankings 2021: Top Global Universities. URL:<https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2021> (date of request: 01.10.2020)

Rejting luchshix universitetov mira po versii QS [QS Ranking of the best universities in the world]. URL:<https://gtmarket.ru/ratings/qs-world-university-rankings/info> (date of request: 01.10.2020)

Serikov R.S., Xamzina A.A., Zhabaeva G.K. 2019 zhy'ly' Kazakstandagy' oku zhetistikterin sy'rtky' bagalaudy' taldau QazUU «XabarSı» jurnalı (Pedagogikalıq ǵılımdar seriyası) [Analysis of the External Assessment of Educational Achievements in Kazakhstan in 2019] Bulletin KaZNU Journal of Educational Sciences №2 (63) 2020, 64-71 pp. (In Kazakh)

Shanxajskij rejting vuzov [Shanghai University ranking]. URL:<https://www.educationindex.ru/articles/university-rankings/arwu/> (date of request: 01.10.2020)

Ste`nfordskij universitet [Stanford University]. URL:<https://www.stanford.edu/> (date of request: 01.10.2020) (In Russian)

World Development Indicators. URL:<https://www.worldbank.org/> (date of request: 01.10.2020)

World University Rankings Times Higher Education (THE). URL:<https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings> (date of request: 01.10.2020)